

MÜELLİFİ MEÇHUL BİR FETVA KİTABI VE İÇİNDEKİ İMZASIZ MANZUM FETVALAR

Muhittin ELİAÇIK*

zet

Osmanlı döneminde fetvalar manzum biçimde verilmiş ve böylece Türk edebiyatının hazinesine zgn bir tür daha girmiştir. Hukuki konuların manzum biçimde açıklanması zgn ve çok alana hitap eden bir yapı oluşturmuştur. Ancak bu zgn ürünler kendi devirlerinde gerekli tertip ve itinayı yeterince görmediklerinden günümüze tam ve doğru bir Şekilde ulaşmaları mümkün olmamıştır. Gerçek sayıları elde mevcut olanlardan daha fazla olduğu tahmin edilen bu fetvaların bir kısmı da eksik veya yazarı belirsiz biçimde günümüze ulaşmıştır. Bu fetvaların belli bir kitapta toplanmamış olması istisnai bir Şekilde verildiklerinin düşünülmesine sebep olmaktadır. şu ana kadar tespit edilen yaklaşık 50 manzum fetvanın büyük bir kısmı, fetvayı veren Şeyhülislam veya müftünün kendi fetva kitabında bulunmamakta, bir kısmı da nüshalarda rastgele veya farklı kişiler adına kaydedilmiş bulunmaktadır. Bu ise bu fetvaların sağlıklı bir Şekilde değerlendirilmesini güçleştirmektedir. Öte yandan bu fetvalar içinde kitap veya mecmualara özenle kaydedilenler de bulunmakla beraber onlarda da yanlış imzalı olma sorunu vardır. Bir de ismi, müellifi ve içindeki manzum fetvalar meçhul olan kitaplar vardır ki bunlarla ilgili derin ve çözümlenmeli araştırmalar yapılması gerekmektedir. Bu alışmada Osmanlı manzum fetvalarında görülen eksik ve yanlış imzalılık sorununa değinilmekte ve bilinmeyen bir fetva kitabı incelenmektedir. Bu kitabın müellifi meçhul olup içinde önemli sayıda imzasız manzum fetva bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Manzum fetva, imzasız, Gelibolu kadısı, mellif, meçhul.

* Prof. Dr., Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, meliacik63@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5137-3275.

A FATWA BOOK WITH AN UNKNOWN AUTHOR AND THE UNSIGNED VERSE FETWAS

Abstract

In the Ottoman period, *fatwas* were also given in verse and thus, an original genre was included in the treasury of Turkish literature. The explanation of legal issues in verse has been an original presentation and a multidisciplinary situation. However, these original products could not reach today completely and correctly, as they could not see the necessary organization and care in their own time. A significant part of these *fatwas*, which are understood by the presumption to be more than the ones that have survived to the present day, are incomplete, the author is uncertain, or we have them in a different form. The fact that these *fatwas* were not collected in a specific book suggests that they were given in an exceptional and special situation. Some of the 50 verse *fatwas* identified so far are not found in the *fatwa* book of the *sheikhulislam* or *mufti* who issued the *fatwa*, and some of them are recorded in the copies randomly or on behalf of different people. This is a situation that makes it difficult to evaluate these *fatwas* collectively in a better way. Some of these *fatwas* were meticulously recorded in books or magazines, but they also have the problem of incomplete or incorrect signatures. There are also books whose names, authors and verse *fatwas* are unknown, which requires deep and analytical research. In this study, the problem of missing and wrong signatures in Ottoman verse *fatwas* is mentioned and a newly discovered unknown *fatwa* book is review. The author of this book is unknown, and it contains a significant number of unsigned verse *fatwas*.

Keywords: In verse *fatwa*, unsigned, Gallipoli judge, author, unknown.

Giriş

Manzum anlatım biçimi İslam dünyasının köklü ve güçlü bir geleneği olarak yüzyıllarca devam etmiş ve bu yolla farklı alanlarda yüzlerce eser kaleme alınmıştır. Bu biçim, anlatımı güçlü ve ahenkli kıldığından mensur eserlerde de seci, şiirsel bir çeşni olarak yerini almıştır. Manzum anlatım biçimi Anadolu Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı dönemlerinde diğer bilim dallarının yanında hukuki eserlerden fetvalarda da güçlü biçimde uygulanmıştır. Osmanlı'da orijinal bir uygulama olan manzum fetvaların derli toplu ve mükemmel bir şekilde muhafaza edilmemiş olması önemli bir sorundur. Çok dağınık bir vaziyette günümüze ulaşan bu fetvaların tespit edilenlerinde bazı belirsizlikler göze çarpmakta ve bilim dünyasına kolayca tanıtılmaları mümkün olamamaktadır. Bu konudaki en önemli sorun bu fetvaların bir kısmının imzasız olması ya da farklı kişiler adına kayıtlı bulunmasıdır. Yani sorun, imzasızlık veya

yanlış imzalıdır. Çalışmamızda bu fetvalardan imza sorunu bulunanlara değinildikten sonra müellifi ile içindeki manzum fetvalar meçhul bulunan bir fetva kitabı incelenmektedir.

Manzum Fetva

Arapça fetâ kökünden gelen fetva kelimesi, bir müşkülü çözmek için ortaya konulan hüküm ve verilen güçlü cevap anlamına gelmektedir (Asım, 1305, s.895). Osmanlı Devleti'nde önemli bir halk hizmeti olan fetva görevinden dolayı şeyhülislam ve müftülere *müfti'l-enâm*, *hallâl-ı müşkilât*, *ukde-güşây-ı müşkil-i nâs* gibi unvanlar atfedilmiştir (Eliacık, 2016, s.109). 16. yüzyılın sonlarında şeyhülislamlık konum bakımından çok yükselip yüksek rütbeli müderris ve kadı atamaları ile bütün müftü teşkilatının yönetimi 1574 yılından itibaren bu kuruma verilmiş, taşralardaki tüm müftülükler fetva işini İstanbul'daki şeyhüislama bağlı olarak icra etmiştir (Uzunçarşılı, 1988, s. 179; İpşirli, 1994, s. 270; Yakut, 2003, s.36). Osmanlı fetvaları genellikle mensur olarak verilmiş, ancak bazen şairliği bulunan şeyhülislam ve müftülerce manzum biçimde de verildiği olmuştur. Osmanlı'da manzum fetvalar 16. yüzyılın ilk yarısında Kemalpaşazâde, Sadi Çelebi ve Ebussuud Efendi gibi meşhur şeyhülislamlar tarafından verilmeye başlanmış, giderek yayılan uygulama yüzyılın sonlarında Hoca Sadeddin Efendi ile onun oğul ve torunları arasında bir ailevi geleneğe bile dönüşmüştür. Manzum fetvaların genellikle kıta nazım şekliyle ve cedîd ile remel bahirlerinin kısa kalıplarıyla yazıldığı dikkati çekmektedir. Büyük ölçüde şeyhülislamlarca verilmiş olan manzum fetvaları müftü ve kadılar da verebilmiştir. Kendi devirlerinde düzenli bir şekilde toplanmayan bu fetvaların tespit edilmeleri oldukça meşakkatli bir iş olarak görülmektedir. Genellikle meraklılarınca kitap veya mecmualara kaydedilerek günümüze gelebilen manzum fetvaların önemli kısmının sorunu imzasızlık, yanlış veya farklı imzalı olma ve başkası adına kaydedilmiş olmasıdır.

Manzum Fetvaların İmzasızlık Sorunu

Osmanlı manzum fetvaları diğer edebî tür ve şekillerde olduğu gibi belli bir şekil ve tertip üzerine yazılmış, sual-cevap olarak iki kısmı bulunmuş ve sual kısmı meselenin sorulduğu müftüye övgülerle başlamıştır. *el-cevâb* diye başlayan kısımda ise genellikle 1-5 beyitlik cevaplarla meseleler çözülmüştür. Bazen soruyu soran için eleştiri içeren mizahi cevaplar da verilmiştir. Sual, müftü için kullanılan *müfti'l-enâm*, *hallâl-ı müşkilât*, *ukde-güşây-ı müşkil-i nâs* gibi unvanlarla başlamış, cevabın sonunda ise "*Ketebehu'l-fakîr(hakîr) .....ufiye anh*" şeklinde fetvayı veren müftünün imzası yer almıştır. Bu imza genellikle her fetvada bulunmuş ise de bazı fetvalarda muhtemelen fetvayı kaydeden tarafından yazılmamış veya farklı kişi adına yazılmıştır. Bazen belli bir müftünün fetvalarını içeren fetva me-

mualarında imzalar hiç bulunmamış ama fetvaların arasına başka kişiye ait fetvalar da alınınca bu fetvaların aidiyeti önemli bir sorun hâline gelmiştir. İncelenen sahibi meçhul fetvaların çoğunluğu da böyledir. Diğer bir sorun ise bazı fetvaların farklı kişilerin imzasını taşımasıdır ki bu da ancak farklı nüshalarla birlikte ortaya çıkmaktadır. Şu ana kadar tespit edilen manzum fetvaların çoğunun birden çok nüshasının bulunması sahiplerini kesinleştirmiş ise de önemli bir kısmında da soruna yol açmıştır çünkü nüshaların karşılaştırılması sorunu gidermek yerine daha da artırabilmektedir. Mesela ilk ve son beyti:

Mest iken Zeyd zevcesi Hindi - Üç talâkile eylese tatlik

Üç talâkile Hind bâyin olur - Zeyd çün eyle eylemiş tatlik

şeklinde olan beş beyitlik bir fetva DİB nüshasında (*Mecmûatü'l-fetâva*, ts.) Hocazâde Muhammed Efendi'nin, diğer nüshalarda (*Fetâvâ*, ts.a, *Mecmû'a-i fetava*, 1685) ise Kemalpaşazâde'nin imzasını taşımaktadır. Diğer iki nüshanın örtüşmesi bir tekit olarak kabul edilerek bu fetva Muhammed Efendi'ye izafe edilmiştir. İmza sorununa bir başka örnek de Arap harflerinin imlasından kaynaklanan durum olup bu da ancak farklı nüshalarla çözülebilmektedir. Böyle bir örnek Ebussuud Efendi ile Ebûsaîd Muhammed Efendi'nin fetvalarında görülmüştür. Mesela ilk ve son beyti:

Ey vâkıf-ı esrâr-ı hafâyâ-yı şerîat - Vey kâşif-i âsâr-ı habâyâ-yı tarîkat

İlmi olanı câhile takdîm gerekdür - Ehliyyeti tercîh iledür devlete hidmet

şeklinde olan yedi beyitlik bir fetva Balıkesir nüshasında Ebussuud Efendi'nin, Millî Kütüphane nüshasında ise Ebûsaîd Muhammed Efendi'nin imzasını taşımaktadır (*Fetâvâ*, ts.b, *Mecmû'a-i fetava*, 1685). Bu isimlerin imlasının birbirine çok yakın olmasına dayandığımız bu sorun, fetvanın karinelerle Ebûsaîd Muhammed Efendi'ye izafe edilmesiyle çözülmüştür. Bu izafenin sebebi ise Ebussuud Efendi'nin manzum fetvalarının Ebûsaîd Muhammed Efendi'ye nispetle nüshalarda çok daha fazla geçmesidir. Eğer bu fetva Ebussuud Efendi'ye ait olsaydı nüshaların birinde mutlaka geçerdi diye düşünüyoruz.

Müellifi Meçhul Bir Kitap ve İmzasız Manzum Fetvalar

Osmanlı manzum fetvalarından bir kısmı nüshalarda imzasız olarak yer aldığından yazarlarını tespit mümkün olamamaktadır. Bu fetvaların başka bir nüshasının da bulunmaması sorunun çözümünü güçleştirmekte, çözüm için yurt içi ve dışında birçok şiir, fetva ve fevaid mecmuasının incelenmesi gerekmektedir. Bir proje çalışması dâhilinde çözülebilecek bu sorunla uzun bir süredir uğraşmakta ve bir kısmını kişisel imkânlarla çözmekte isek de bu fetvaların yanlış imzalılık sorunu da olup hemen hepsi için farklı nüsha tespitleri yapılması gerekmektedir.

Burada imzasız manzum fetvalara örnek olmak üzere müellifi meçhul bir kitapta bulunan manzum fetvalar incelenecektir. Bu fetvalar, içinde muhtelif şeyhülislam ve müftülere ait fetvalar bulunan *Ziyetü'l-fetâvâ* adlı bir kitabın (*Fetâvâ-yı zeyniyye*, 1707) değişik sayfalarında imzasız olarak yer almaktadır. Diğer bütün fetvaların altında imzaları bulunduğu hâlde sadece bu üç fetvanın imzası yoktur. Bazı karineler bu fetvaların kitabın müellifine ait olduğunu gösterse de müellifin ismi meçhuldür. Kitabın adı belli olmakla beraber bilinen hiçbir kaynaktaki adı geçmemektedir. *Ziyetü'l-fetâvâ* diye adı açıkça kaydedilen kitabın adına başta *Keşfu'z-zunûn* olmak üzere belli başlı bibliyografik kaynaklarda rastlanmamıştır. Kitabın ilk sayfasında müellifin Gelibolulu olduğu açıkça yazılmış ise de onun açık ismi verilmemiştir. Müellifin Gelibolu'da müftü olduğu ve oradaki kadıyı eleştirdiği, manzum fetvalarda geçen: “*Gelibolu'da nâ-eh-lün kazâsı*” ve “*Kâdî-i şehîr olupdur efgende*” ifadelerinden açıkça anlaşılmakta olup kitabın sonunda müstensih tarafından yazılan ferağ kaydında ise bu kitabın fakihler arasında meşhur, makbul ve muteber bir kitap olduğu belirtilmektedir. Böyle bir kitabın ve müellifinin kaynaklarda açıkça geçmesi beklenirdi. Müellifin Gelibolu müftüsü olduğu karinelerle belli olduğundan manzum fetvaların da büyük ihtimalle kendisine ait olduğu düşünülmektedir. Kitabın ilk sayfasındaki temellük kaydının üstüne bilinmeyen birisi tarafından: “*Fetâvâ-yı Zeyniyyenün müellifi ve musannifi Geliboluludur rahmetullahi aleyh*” şeklinde bir not yazılmıştır ki *Zeyniyye* ile kitabın adı olan *Ziyet...* kastedilmiştir. Bu notu yazanın, müellifin adını açıkça yazmamış olması gariptir. Notun altındaki temellük kaydında: *-Sâhib-i musannif Geliboluludur1153- Hâzâ Kitâbu Ziyetü'l-fetâvâ mimmâ temellekehu'l-fakîr ileyhi gufrânehu es-Seyyid eş-Şeyh El-hâc Muhammed el-müftî be-Çemişkezek maa Çarsancak ufiye anhumâ* yazılıdır. Bu kayda göre kitabın mülk olarak sahibi Çemişkezek ve Çarsancak müftüsü *es-Seyyid eş-Şeyh El-hâc Muhammed* dir. Söz konusu ifadeden bu kitabın bir kaynak kitap olduğunu anlamak mümkündür. Eskiden bu gibi kitaplar müftü ve kadıların birer el kitabı olmuştur. Bu kayıttaki geçen *ufiye anhumâ* iki kişi için kullanılmış bir tesniye zamiri olup kitabın müellifi ve bu müftü kastedilmiş olmalıdır. 1118/1706 yılında kitabı istinsah eden Mustafa bin Muhammed el-Kızılhisârî'nin bu kitabın fakihler arasında meşhur ve muteber bir kitap olduğunu belirttiği 299b'deki ferağ kaydına göre bu kitabın yaklaşık 1650'den sonra telif edildiği tahmin edilebilir. Kitapta fetvaları en çok nakledilen şeyhülislam ve müftüler arasında bu tarihe yakın tarihlerde yaşamış müftü ve kadılardan Pîr Muhammed Üskübî (ö. 1020/1611), Akkirmanî Ali Efendi (ö. 1027/1618), Şeyhülislam Yahya (ö. 1053/1644) ve Muhammed Bahâî (ö. 1064/1654) Efendi vardır. Hatta müellifin Şeyhülislam Muhammed Bahâî Efendi için kullandığı ve onu çok yakından tanıdığı belli olan övgü ve saygı ifadeleri dikkat çekicidir. Kitabın ilk sayfalarında bazı müftülere ait temellük kayıtları bulunmakta olup bu ise bu kitabın müftü ve kadılar tarafından tutulan ve çok okunan bir kitap olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak kitapta bulunan imzasız fetvaların Gelibolu müftüsü tarafından yazıldığı kuvvetle muhtemeldir. Anlaşıldığına göre bu müftü, aynı yerde kadı olan kişiyi kadılığa ehil olmadığı gerekçesiyle kazaskere şikâyet etmektedir. Büyük ve ünlü bir müftü olduğu tahmin edilen müellif, kitapta imzasız bulunan kendi fetvalarına imza atma gereği duymamış gibidir.

Nüsha Tavsifi

Eserin adı: *Fetâvâ-yı Zeyniyye (Ziyetü'l-fetâvâ)*

Dil Kodu: Osmanlı Türkçesi

Kütüphane ve demirbaş nr.: Diyanet İşleri Bşk. Kütüphanesi (yazma eserler): 002912-I

Dewey yer nr.: 297.58 İSC

İstinsah tarihi: 5 Zilkade 1118/8 Şubat-Mart 1707.

Müstensih: Mustafa bin Muhammed el-Kızılhisârî.

Baş: بسم الله . كتاب الطهارة زيد اوتورب ياخود ياتديغى يردہ اويويوب بعدہ اويانقدہ اويوغندہ يا خود...
Son: الجواب استحسنانه عمل اولنه مسلم شاهد كنورسون ديمك ... اول دعواہ تزوير اختمالى اولماغيين مسلم شاهد
كورلسون دنيلمشدرديو بيورلدى كتبه ابو السعود والله تعالى اعلم بالصواب ... تمت الكتاب زينة الفتاوى

Cilt ve kondisyon: Nüshanın ön cildi düşmüş, şirazesı dağılmış, bazı varaklara su değip lekeler oluşmuş, bazı formların dikişleri gevşemiş, bazı varaklar kâğıt yapıştirılarak tamir görmüştür.

Kâğıt ve tezhip: Krem renkli filigranlı kâğıt. Mürekkep rengi siyah, başlık ve vurgular kırmızı.

Hat: Talik; mensur, bazı sayfalarda manzum parçalar ve sayfa kenarlarında notlar var.

Rakabe kaydı: Var.

Varak, satır ve sütun sayıları: vii+1a-299b varak, 23 satır.

Ebatlar: 210x140mm-160x80mm.

Temellük ve tesâhüb kaydı: VIa varakta Kızılhisar Kadısı Abdülkerim Fındıkzâde'ye ait 1156 /1743-44 tarihli, 1a varakta da Çemişkezek ile Çarsancak müftüsü es-Seyyid el-Hâcc eş-Şeyh Muhammed'e ait 1153/1740 tarihli temellük kayıtları vardır.

Ferağ kaydı: *Temmeti'l-kitâbu Ziyetü'l-fetâvâ mu'tebereti'l-makbûleti beyne'l-fukahâ bi-inâyeti'l-Meliki'l-a'lâ bi-yedi abdu'z-zaîfü'n-nahîfü'l-hakîr zi'l-isyanî'l-kesîri'r-râcî ilâ afvi Rabbihi'l-kadîri'l-kebîr Mustafa bin Muhammed el-Kızılhisârî kad vekaa'l-ferâğ fi'l-yevmi's-sâmin min şehri Zilkadeti's-şerîfe fi-yevmi'l-hamîs vaktü'z-zuhr li-sene semâne aşere ve mie ve elf=1118/1706 (vrk. 299b)*

Kitaptaki İmzasız Manzum Fetvaların Nazım Şekilleri

Kitapta imzasız olarak bulunan manzum fetvalar 68b, 153b, 206b varaklarda bulunmaktadır. Fetvalar sual-cevap şeklinde beyitlerle yazılmış olup özellikleri ise şöyledir: *aa bb cc....* şeklinde kafiyelenmiş birinci fetva mesnevi nazım şekliyle; *xa xa xa....* şeklinde kafiyelenmiş ikinci fetva kıta nazım şekliyle; *aa xa xa...* şeklinde kafiyelenmiş üçüncü fetva ise nazım-kıta şekliyle kaleme alınmıştır.

1. (*Fetâvâ-yı zeyniyye*, 1707, vrk.206b)

Fe‘ilātün mefā‘ilün fe‘ilün
(fā‘ilātün) (fa‘lün)

Mes’ele

Zeyd def‘ idüp ‘Amra on dirhem
Dise nişfi saña hibe bil hem
Nişf-i âhar vedī‘atüm olsun
Her kaçan istesem baña gelsün
Ba‘dehu kâbız eyleyüp ihlāk
Nişfinuñ nişfi daği olsa helāk
Hük-m-i hâkim yedi buçuqla zamân
Lîk beşdür mülâyim ‘aqla hemân
Sırrını fehm idenlere bende
Kâdi-i şehri olupdur efgende

el-cevâb

Ey su’âlile kıdve-i ‘ulemâ
V’ey cevâbile ‘umde-i fużalâ
Mes’ele sırrın añlanup taḥkîk
Eyledüñ zâhiren su’âle ‘amîk
Pes cevâbına şarf idüp maḥdûr
Çünkü me’mûr olan olur ma‘zûr
Bilür evvel bu re’yi ehl-i şinâs
Bâkisi ider aña göre kıyâs
Zeyd taḥsîm-i meblağ-ı merkûm
İtmedi kaldı şey’i pes mevḥûm

Hibe fāsiddurur işit [ey] aḥī
 ‘Amra lāzım olur zāmānı daḥi
 Hibe fāsīd olunca anda hemān
 Olur ol dem i‘āre ḥükmi revān
 Virme ma‘zūrı ḥod i‘āreye sen
 Dir mütün içre aña qarz-ı ḥasen
 Līk nıṣfi anuñ çü oldı helāk
 Nıṣfını k̄ābız itdi istihlāk
 Çünki dirhemde olmadı taḫsīm
 Diñle aḥkāmın ideyin tefhīm
 Ol beşi kim ta‘addı oldı aña
 İkiden i‘tibār ider ‘ulemā
 Ya‘ni nıṣfi anuñ vedī‘atdür
 Hibedür nıṣfi bil ḥaḫīḫatdür
 İkisine daḥi o demde zāmān
 Lāzım olur bu re‘yi itme gümān
 Yine ol beş ki oldı kendi helāk¹
 Līk taḫsīm olmadı ṭārī
 Anda şey‘eyndür yine cārī
 Nıṣfına yoḫdurur o demde zāmān
 Ki emīne yemīn bellü niṣān
 Nıṣf-ı āḥarda ḥod hibe fāsīd
 Zeyde oldur degülse ger kāsīd
 Ḥük-m-i ḥākīm yedi buçuḫla zāmān
 Naḫil ü ‘aḫl mülāyim oldı hemān
 İtmedüm bunda gerçi fikr-i daḫīḫ
 Mes‘ele sırrı budurur taḥḫīḫ
 İsteriseñ buña beyān-ı ‘ayān
 Vardurur içre naḫl-i Ḳādīḫan (İmzasız)
 2. (*Fetāvâ-yı zeyniyye*, 1707, vrk.153b)
mefā‘ilün mefā‘ ilün fe‘ülün

¹ İkinci mısra boş bırakılmıştır.

Mes'ele

Bi-ḥamdillah zamān-ı devletünde
 Temiz ehli deni ehl olunurken
 Bu emr-i müşkili kime şoralum
 Serir-i fazlda sen otururken
 Geliboluda nā-ehlün kazası
 'Aceb cāyiz midür ehli dururken

el-cevāb

Tecāhül eylemiş bu sözde 'ārif
 Su'āl itmiş cevābını bilürken
 Kişide zehre mi kalur 'ināda
 Cihānuñ pādişāhı buyururken
 İşi 'aksine añlar ḥalk-ı 'ālem
 Kula isnād ider sultān dururken

Cevāb-ı aḥar

Tecāhül eyledün ey merd-i 'ārif
 Su'āl itdün cevābını bilürken
 Ne için añlamazsın işbu emri
 Cihān aḥvāli cümle añlanurken
 Gel inşāf eyle n'itsün kādī'asker
 Haṭ-ı meymün-ı sultānı dururken² (İmzasız)
 3. (*Fetāvâ-yı zeyniyye*, 1707, vrk.68b)

fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün

(fā'ilātün) (fa'lün)

² Fetvanın bulunduğu sayfanın derkenarına başka birisi tarafından yazıldığı tahmin edilen bir cevap daha kaydedilmiş olup manzumenin vezni kusurlu ve belirsizdir:

Ṭarīḳ-i kazâ-yı nâ-ehle cevāb-ı şavāb virgil nazm

Tecāhül degül ey kādī'asker efendi / Ne bilür sultān sizler ṭururken
 Virürsiñüz taze emred nevcüvāna / İnşāf itmezsiñüz ehli ṭururken
 Ara yerde hemān sultān vāsıṭadur / Sultān daḫi emriñüzle olurken
 Haḳıḳat mecāza nisbet olunmaz / Cüz'î irāde elde ṭururken (İmzasız)

Mes'ele

Ey ser-efrâz-ı zümre-i 'ulemâ

Eyle taḥkîk nicedür fetvâ

Zeyd ba'zı nüzûr idüp lillâh

İtdiği nezre kılsa kaşd-ı vefâ

Men' iden kimse Zeydi olur mı

Müsteḥakk-ı 'ikâb-ı rûz-ı cezâ

el-cevâb

Olur [o] men' iden şakî ḥaḳḳâ

Müsteḥakk u 'ikâb u ḳahr-ı Hudâ (İmzasız)

Sonuç ve Değerlendirme

Nüshalara imzasız veya yanlış imzalı olarak kaydedilmiş Osmanlı manzum fetvaları gerek fetva edebiyatı gerekse klasik Türk edebiyatı açısından önemli bir sorun olarak göze çarpmaktadır. Zaten sınırlı sayıda mevcudu ve nüshası bulunan bu fetvaların bir de imza sorunu taşıması laedrilik vasfı kazanmasına da sebep olmaktadır. Aslında asıl sorun, bu fetvaların diğer mensur fetvalar gibi düzenli bir şekilde fetva kitaplarına alınmamış olmasıdır. Şeyhülislam Ebussuud Efendi gibi bazı meşhur müftüler bundan hariç tutulsa da diğer birçok ismin manzum fetvaları kendi fetva kitaplarında bile bulunmamaktadır. Bu fetvaların bulunması şiir, fevaid ve fetva mecmualarının çok dikkatli bir şekilde taranmasıyla gerçekleşebilir. Nüshalar taranırken farklı kişiler adına imzalanmış fetvalar da görülebilmekte, bu da daha önce yapılmış kimi tespitlerin değişmesine sebep olmaktadır. Yanlış imzalı fetvaların da önemli bir sorun olduğu görülmekle birlikte en azından onların imzalı olması mukayese imkânını doğurmakta ve konuyla ilgili bir sonuca ulaşmak mümkün olmaktadır. Ancak bir fetvanın imzasız olması, hem tıkanmaya hem de müphem tespitlere yol açarken çoğu kez fetvalar hakkında yorum yapılmasını engellemektedir.

Makalede incelenen nüshada tespit edilen fetvalardan çıkan sonuçlar şunlardır:

1. Müellifin ismi meçhul olmasına rağmen fetvalardan görev yaptığı yer ve unvanı tespit etmek mümkün olmuştur.

2. İncelenen bu kitaptaki bulgular 17. yüzyılın ortalarını ve Osmanlı ilmiyesinin içinde bulunduğu menfi durumu haber verir cinstendir. Zira yukarıda kazaskerle Gelibolu müftüsü arasında geçen manzum fetvada kullanılan kimi ifadeler, bu yüzyılda Osmanlı ilmiyesinde özellikle kadı ve müftü atamalarının ve ilişkilerinin nasıl bir durumda olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Bu üç fetva, Osmanlı ilmiyesinde şiir ve edebiyatın güçlü ve hâkim bir unsur olarak devam ettiğini, ayrıca genellikle mensur olan fetva metinlerinin bazen şiir yoluyla canlı ve heyecanlı kılınmak istendiğini göstermektedir.

3. Fetvaların isim ve imza taşımaması müellifin derleme olarak yazdığı bir defterde kendi verdiği manzum fetvaların zaten anlaşılacağını düşünmesinden kaynaklanmış olabilir. Bununla birlikte incelenen bu müphem kitap ve müellifin bilim dünyasına tanıtılması da bir gerekliliktir. Bu çalışma, kendi devrinde meşhur ve muteber olan ama günümüzde bilinmeyen bir kitap ile müellifini dikkatlere sunması açısından bilinen ilk çalışma olarak görülebilir.

Kaynakça

- Eliaçık, M. (2016). Ebussuud Efendi'nin manzum fetvaları. *Turkish Studies*, 11(15), 105-118.
- Fetâvâ*. (ts.a). Demirbaş No. 5010/1. Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, Ankara, Türkiye.
- Fetâvâ*. (ts.b). Demirbaş No. 7975/2. Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, Ankara, Türkiye.
- Fetâvâ-yı zeyniyye*. (1707). Demirbaş No. 2912. Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Ankara, Türkiye.
- İpşirli, M. (1994). Klasik dönem Osmanlı devlet teşkilâtı. E. İhsanoğlu (Ed.), *Osmanlı Devleti ve medeniyeti tarihi* içinde (C 1, 139-278). İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi.
- Mecmû'a-i fetava*. (1685). Demirbaş No. 1108. Balıkesir İl Halk Kütüphanesi, Balıkesir, Türkiye.
- Mecmûatü'l-fetâva*. (ts). Demirbaş No. 3923. Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Ankara, Türkiye.
- Mütercim Asım. (1305). *Kamus tercümesi*. Matbaa-i Osmaniye.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı devletinin ilmiye teşkilatı*. Türk Tarih Kurumu.
- Yakut, E. (2003). II. Meşrutiyet Dönemi'nde müftülerle ilgili gerçekleştirilen hukukî düzenlemeler. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 33-54.

Extended Summary

The verse style of expression continued for centuries as a deep-rooted and powerful tradition of the Islamic world, and in this way hundreds of works were written in different fields. The verse form of expression was also applied in the *fatwas*, which are among the legal works. It is an important problem that the verse *fatwas*, which was an original practice in the Ottoman Empire, were not kept neatly and perfectly. There are some uncertainties in the determination of these *fatwas*, which have reached the present day in a very scattered state, and it is not possible to introduce them to the scientific world easily. The most important problem in this regard is that the owner of some of these *fatwas* is uncertain. This uncertainty stems from the fact that the *fatwa* is not signed but also registered in the name of different people. In this study, after mentioning those who have signature problems among these *fatwas*, a *fatwa* book whose author and verse *fatwas* are unknown will be examined.

The word *fatwa* means a judgment and a strong answer to solve a problem. Ottoman *fatwas* were usually given in prose, but sometimes they were given in verse by *sheikh al-Islam* and *muftis* who were poets. In the first half of the 16th century, verse *fatwas* in the Ottoman Empire started to be given by famous *sheikh al-Islams* such as Kemalpaşazâde, Sadi Çelebi and Ebussuud Efendi, and this practice, which became increasingly widespread, even turned into a family tradition between Hodja Sadeddin Efendi and his sons and grandchildren at the end of the century. Since these *fatwas* were not collected regularly in their own time, it was difficult to identify them. Some of these *fatwas*, which are usually recorded in books or magazines by their enthusiasts, have had significant problems due to this situation, and these problems are: being recorded without a signature, being recorded with a wrong or different signature, being registered on behalf of someone else.

In Ottoman verse *fatwas*, the signature was usually found in every *fatwa*, but it was not written in some *fatwas* or it was written on behalf of a different person. Another problem is that some of the *fatwas* bear the signatures of different people, which only comes out in different copies. *Fatwas* that seem to belong to different people are problematic. Although some of these copies were examined comparatively and the problem was resolved, in some of them the problem still persists. For example, the same *fatwa* can bear the signatures of Hocazâde Muhammed Efendi and Kemalpaşazâde.

Since some of the Ottoman verse *fatwas* are unsigned in the copies, their authors cannot be identified. The fact that there is no other copy of these *fatwas* makes the solution of the problem difficult, and many poems, *fatwas* and *favâid* journals should be examined in the country and abroad for a solution. Although we have been dealing with this problem for a long time, which can be solved with a project work, and we have solved some of it with personal means, there is also the problem of these *fatwas* being signed incorrectly, and different copies should be determined for almost all of them.

In this study, verse *fatwas* in an unknown book were examined as an example for unsigned verse *fatwas*. These *fatwas* are unsigned on different pages of a book called

Ziynetü'l-fetâvâ, which contains *fatwas* of many *sheikh al-Islam* and *mufti*. Although there are signatures under all other *fatwas*, only these three *fatwas* do not have signatures. Although some clues show that these *fatwas* belong to the author of the book, the name of the author is unknown. Although the name of the book is known, it is not mentioned in any known source. Although it is clearly written on the first page of the book that the author is from Gallipoli, his name is not clearly given. In a record at the end of the book, it is stated that this book is a famous and respected book among lawyers. It would be expected that such a book and its author will be clearly mentioned in the sources. Since it is clear that the author is a Gallipoli *mufti*, it can be thought that the verse *fatwas* probably belong to him. On the first page of the book, a note was written by an unknown person saying: “The author of this book is from Gallipoli”, which is strange that the writer of this note did not clearly write the name of the author. In another note under this note, there is a note written by Çemişkezek and Çarsancak *mufti*, and it is understood from this note that this book is an important source book. In the past, such books were the handbooks of *muftis* and *kadis*. This book must have been copyrighted after about 1650. Among the *sheikh al-Islam* and *muftis* whose *fatwas* are reported most in the book are Pir Muhammed Üskübî, Akkirmeni Ali Efendi, Şeyhülislam Yahya and Muhammed Bahai Efendi, who were *mufti* and *kadi* who lived close to this date.

As a result, it is highly probable that the unsigned *fatwas* in the book were written by the Gallipoli *mufti*. This author, who is also a *mufti* of Gallipoli, should not have felt the need to sign the unsigned *fatwas* consisting of questions he asked himself. Because he is the one who compiled the book, we think that he did not write his own name under a question he asked himself. The statement in an unsigned *fatwa*: “The judge of this city is incapable of this issue” shows this.

